

ПРИГОДИ ГОРОБЧИКА

I

Незамітно вибіг Ромко з хати у садок. Було ще рано. Він хотів зблизька придивитися деревам, що вже другий день стояли прибрані інеєм, мов білими цвітами, з низу аж до вершка. Дома говорили, що надворі страшний мороз. Справді, навіть два пси, Ас і Трап, яких ще сердита наймичка Гандзя все виганяла надвір, сиділи сьогодні спокійно у кухні і ніхто їх не гонив. Се був найпевніший знак, що надворі лютий мороз. Але Ромка се не лякало; він лише на хвилину вибіг, щоби глянути на світ і спробувати ховзанку на стежці, що сам собі приготував.

У садку було прегарно. Дерева всі білі і блискучі, мов застигли у леду, сніг аж очі сліпив. Сонце світило, але мороз аж дух запирав. Уже по хвилині Ромко скрикнув: "Ов!" Раз лише пустився по ховзанці, потім завернув назад і думав утікати додому, коли — не знати звідки, чи з повітря, чи з дерева — впав на ховзанку Горобчик і безсильно затріпотав крильцями.

Ромко вхопив його і побіг до хати. — Ти куди бігаєш у такий мороз? — скрикнув батько.

— Я найшов Горобчика, ще живий,— відповів Ромко на свою оборону і показав батькові.

— Занеси його зараз у холодну кімнату, бо тут, у теплі, згине. Положи його в порожню клітку.

Ромко заніс Горобчика у холодну кімнату коло кузні, поклав його у клітку, насипав йому конопляного сімені, приніс води і думав, що він зараз поздоровіє та почне їсти. Однак Горобчикові було не до їди.

У другій клітці в тій кімнаті сидів Канарок, такий старий, що вже аж осліп. Він через те не міг літати і скакати, не міг своїх кігтів стирати на бантинах, і вони йому вирости довгі та загнулися в півколесо. Але він знав, де стоїть їда й вода, зіскакував із бантини на дно клітки, їв і пив, а потім підмітав та навпомацки ніжками находив своє сідало. Так якось жалко було дивитися на старенького! Він усіх домашніх пізнавав по голосу, відзивався, коли його закликали Льольо, любив усякий шум і гамір, а найбільше, коли у кухні мололи каву,— тоді він співав і заливався всіми голосами, які лише мав. А співак був із нього славний: знав довгу пісню і виводив прегарно всякі переливи, високі й низькі. Притім не можна було начудуватися, звідки у такої малої пташини брався такий сильний голос, що аж в ухах лящав. А що, бідолашний, не знав уже, коли є ніч, а коли день, і не раз уночі співав та не давав доматорам спати, то й дали його у сю кімнату, де ніхто не спав. Так він тут у спокої доживав свого віку — старий, сліпий співак.

Тепер, як Ромко заходився коло Горобчика, Канарок два рази кликнув по-своєму:

— Хто се?

— То я, Льольо, я! Зараз подивлюся до тебе.

— Подивишся? — відповів Канарок, але знову по-кана-рячому: — Дуже тобі дякую.

Ромко побіг до тата.

— Чи Горобчик буде жити?

— Не знаю,— відповів тато.— Він, певно, і голодний, і змерз дуже, отже, може згинути. Чи він уже лежав на землі, як ти його найшов?

— Ні! він щойно упав на стежку.

— Ну, може, й опам'ятається. Але ти дай йому тепер спокій. Все одно не допоможеш. І не бігай у садок, бо застудишся; адже нині з двадцять степенів морозу.

Ромко заждав хвилину, однак потім не втерпів, щоб не піти до Горобчика подивитися. Нічого нового не завва-жав, лише те, що Горобчик не лежав так, як його поклали, тільки сидів на ногах, здувся і виглядав, як клубок пір'я.

Увійшла Гандзя з кухні і заглянула також до клітки.

— А ти нащо приніс сего дармоїда додому?

— Він такий бідний, голодний і змерз! — боронив Ромко пташинку.

— Овва! Невелика шкода, якби здох. Є їх досить! Ромко не згодився з Гандзею, але не відізвався.

По якімось часі він знову відвідав Горобчика. Той уже сидів на нижчій бантині і мовби спав. Коли на бантину вискочив, то вже добре. Значить, буде жити.

І справді Горобчик віджив. Ромко сам бачив, як то було. Горобчик відчинив утомлені очі, покліпав, подивився у куток і, як побачив сім'я, стріпав крильцями, зіскочив на дно і побіг до коробки з їдою. Ото була радість! Таке прекрасне сім'я, а там, надворі, нічогісенько! Він лускав скоро зерно за зерном, їв довго, і тільки як наївся, озвався: "Жив! жив!"

— Там хто? — спитався Канарок.

— То Горобчик, Льольо, бідний Горобчик, що вже хотів умирати.

— Чому? — питався далі Канарок.

— З голоду й морозу.

— А то що таке? — дивувався Канарок.

— Е! ти того не розумієш!

Ромко розмовляв не раз із Канарком і відгадував, про що він питався. У той час у кухні відізвався млинок від кави. Канарок аж стрепенувся, мовби спізнився до роботи. Як почав співати, аж у кімнаті дзвеніло. Маленьку головку з темними очима підніс угору, круглими кігтями обняв сильно бантину і співав із цілої груді так, що аж йому під-горля тряслося.

Горобчик тим часом вискочив на горішню бантину і кликнув: "Цвірінь! Славно!"

Ромко тішився, що Горобчик жив, і дивився, як він уже поправляє пір'я на собі. І коли так дивився, завважив тільки тепер на ніжці Горобчика щось таке, як перстень із бляшки. Що то може бути? Перше сего не бачив, бо Горобчик сидів на ногах, а тепер добре було видно ноги і перстенець. Ромко Побіг до батька і покликав його. Горобчик зовсім не лякався людей і дав до себе приступити близько. Батько приглянувся:

— Справді, перстенець на ніжці, а на перстенці буква "А". Цікаво! Видко, що вже був у людських руках. Але лишім його ще нині в спокою.

Для Ромка було сеї відповіді замало. Він цілий день, коли тільки бачив, що можна з татом говорити, питався його, звідки Горобчик може мати перстенець. Тато сам не знав і на відчіпне розповів йому знану байку, як Горобчик заложився з Орлом, хто вище підлетить. Орел підлетів аж під хмари, а Горобчик ще перед тим сів йому на хребет і там, під хмарами, підлетів ще вище, виграв заклад і за те дістав перстенець. Отже, то є сей Горобчик, що в клітці.

Ромко не був уже такий маленький, щоби всім байкам вірив, ходив уже четвертий рік до школи, восени мав уже до гімназії йти і хоч байки дуже любив, але брав їх уже на розум. Отже пішов сам шукати букви "А" на перстенці Горобчика. Запхав йому кусник яблука між дроти. Горобчик почав дзьобати, а Ромко притім дивився на перстенець. Се була тоненька, трохи вже зчорніла бляшка, скручена довкола ніжки так, що зовсім не давила, а на ній була дійсно буква "А". Однак се, що Ромко сам найшов букву "А", його не заспокоїло, тільки ще більше зацікавило. Се ж не вигадка якась, тільки правда, яку сам бачить. Хто ж йому дав сей перстенець?

Уночі сей Горобчик Ромкові навіть снівся. Оповідав, як піддував Орла, сівши йому на хребет, як підлетів іще вище і як потім з-під хмар спадав уже сам на землю, мов камінчик. Страшно було йому, аж у голові закрутилося.

На другий день Горобчик уже зовсім добре мався, вилетів із клітки, бо вона була незачинена, сів собі на шафі близько Канарка і чудувався, що той не літає. Сидить і сидить, і тільки всего, що співає, та й то лише тоді, коли почує якийсь шум. Горобчик перехилював головку і направо, і наліво, дивувався, щось думав, потім поправив на собі пір'я, вигладив його, злетів на вікно і стукнув у шибу. Вікно замкнене, а за вікном білий садок. Вчора він там троха не згинув, а проте там гарно. Може, вже й не так страшно зимно, як учора, і їсти є що.

Але мороз не пускав. Було так зимно, що з тої причини не було науки в школі. Ромко нудився і з тої нудьги найбільше думав про Горобчика та його перстенець. Коли батько вийшов із хати, він почав розпитувати маму про перстенець. Мама також не знала і навіть байки не сказала, але видумала щось ліпше.

— То,— каже,— можна у газеті оголосити, що найшовся такий Горобчик із перстенцем і буквою "А". Хто знає що про того Горобчика, нехай напише до нас.

Ся думка дуже вподобалася Ромкові. Коли батько прийшов на обід, він так довго просив його написати у часопис про Горобчика, поки той не згодився.

— Се,— каже,— може вдатися або й ні. Горобчик бог знає звідки прилетів, а я у всі часописи не можу писати.

— То хоч до одного! — просив Ромко.

— Добре, я напишу.

І за кілька днів сам Ромко читав в оголошеннях одного часопису таке: "Горобчик із перстенцем на нозі, на перстенці буква "А" найшовся і є здоров. Чий він? Прошу написати до..." І тут була адреса батька.

Ромко аж у руки плескав з утіхи і дуже був цікавий знати, чи хто відозветься.

II

Минув з тиждень. Горобчик був уже зовсім здоров, літав по кімнаті, з чого Гандзя була дуже не рада, слухав співу Канарка, дер із нудьги папери, які подибав, та найрад-ше сидів на вікні і заглядав у садок. Там уже не було біло, тільки сіро, мороз уже минувся. Часом світило сонечко і громади горобців перелітали попід вікна. Тоді замкнений Горобчик кликав товаришів, цвірінькав голосно, стукав дзюбком у шиби, шукав виходу, але виходу не було: вікна і двері були все зачинені. Натомившись, вертав у клітку і потішав себе їдою,— хоч того мав доволі.

По тижні прийшов лист. Мама прочитала початок і сказала до сина:

— Маєш, Ромку, лист про свого Горобчика. Здалека лист прийшов, найменше за сто кілометрів. Бачиш, який волоцюга з твого Горобчика. Чекай, я прочитаю тобі сама, бо письмо нечітке.

— Хто то пише? — спитався Ромко.

— Професор гімназії Антонів. Він писав так:

"Дуже тішуся, що Горобчик найшовся. А моя мала Зося ще більше тішиться, що жиє її Горобчик-Робчик-Хлопчик (так вона його кликала).
Далеко залетів сей вітрогон!

Мушу Вам наперед дещо вияснити, бо інакше не будете розуміти історії з перстенцем і чому я й Зося хотіли б Горобчика знову у себе мати. Я учитель природи і не раз роблю такі проби, що причіпляю птахам якийсь знак або й цілу свою адресу. Так я не раз довідуюся, куди птахи відлітають. От про одного бузька, котрому я причепив свою адресу, дістав я сеї зими відомість аж із полудневого Єгипту, де його у_бито.

А історія Горобчика така: дістався він до нас припадко́м. Найшла його Зося в саду. Мав довгу нитку на нозі, нитка замоталася об корчик, і він не міг утекти. Потім я довідався, що в сусіда нечемні хлопці витягли з гнізда трьох горобчиків, уже підлітків, одного дали котові з'їсти, другого замучили, а третьому причепили нитку до ноги і так пускали літати. Він підлетів, вихопив якось нитку з рук хлопця, перелетів у наш садок, і тут його найшла Зося. Був він у нас ціле літо й зиму, а з весною ми його пустили. Перед тим дав я йому на ніжку перстенець із буквою "А". Бляшка була ще нова і блистіла. По ній все можна було його пізнати, бо він довгий час держався нашого дому.

Потім мали ми пригоду, дуже прикру. В сусідстві вибух великий огонь, і Зося так настрашилась, що оніміла. Якийсь час лежала хора, потім устала, але від часу пожару не промовила ані слова. Подумайте, яке нещастя: ходить дитина ніби здорова, все чує й розуміє, а промовити не може. Ми вже гадали, що вона навіки буде каліка. Тим часом раз сиділа вона собі в саду коло дому і бавилася лялькою. А в мене під окапом дому багато гнізд ластів'ячих. Ластівки крутяться цілий день. Отже, внадився якийсь горобець у гніздо ластівки і ані гадав віддати чужу домівку. Його

жінка зносила вже пір'ячко до гнізда, а він сидів і пильнував. Склалося те, про що я читав, але сам не бачив. Ластівки змовилися, наносили в дзюбках болота, напали на горобця і замурували його в гнізді.

Все те бачила Зося. Очевидно, бійка і крик пташок під дахом звернули її увагу на себе. Спершу не знала добре, про що йде, але як зрозуміла, так перейнялася пригодою, що прибігла до мене засапана і сказала цілком добре: "Тату, ходи!" З радості, що вона промовила, я не знав, що й діяти. "Куди?" — питаюся. "Ластівки б'ють горобчика..." — відповіла Зося.

Ох! Господи! Як я тоді біг разом із нею! Як хлопчик! Показала мені гніздо, з якого ще маленькою діркою горобчик виставляв дзюбок. Я приставив драбину, розбив отвір і вийняв невольника. Дивлюся, а то наш знайомий з перстенцем на нозі.

— Зосю! то наш Горобчик! — кричу ще з драбини.

— Горобчик! Хлопчик! — плеще мала в руки.— Не пускай його, тату!

Розуміється, держу Горобчика, як золото; адже ж то він причинився до того, що дитина знову промовила. Занесли ми його в хату і так дбали про нього, що жодному горобцеві на світі так добре не діялося. І що Ви скажете? Не хотів наших гараздів, утік. Як і коли — сам не знаю. Зося плакала, і ми жалкували за ним, та Що було робити?

А тепер, дивіться, аж де найшовся! Видко, що з вісім місяців був на волі і знову мав якусь пригоду. Прошу Вас піддержати того Горобчика, аж поки потепліє. Я потім уже скажу, що з ним робити. Зося хоче його мати. Може, поштою пі шлете, так як канарків посилають, а може, я на вакації у Ваше село приїду та сам відберу. Я був минулого року у Вашім сусідстві на вакаціях, у селі Заріччі,— дуже мені Ваші околиці вподобалися. Мені здається, що я й Вас особисто мав приємність пізнати у лісного Зігурта".

Так писав професор до Ромкового батька. Батько, як вернувся додому і прочитав лист, нагадав собі добре професора Антонова і рішив, що Ромко має сам написати Зосі, як Горобчик мало не вмер на морозі і як припадко́м вирятунувався від смерті. Ромко ще не писав листів, але при допомозі мами описав цілу пригоду докладно, а тато ще окремо в листі попросив професора з родиною на вакації до себе.

Зося сама не відповіла Ромкові, бо вказалося, що вона тільки що почала вчитися читати й писати, але на Великдень післала йому дуже гарний образок, а потім і свою фотографію з підписом. Ромкова мама казала, що Зося дуже красна. Так-то обоє познайомилися через Горобчика. Ромко уважав тепер іще більше на нього, бо знав, що треба його віддати.

Було вже під весну. Сонце гріло вднину дуже гарно. Садок відживав, боз випускав уже бруньки.

Горобчик заглядав у вікно і тяжко нудився. Знав уже, що шибки не проб'є і не вилетить до товаришів, що цвірінькали попід вікна. Він завидував їм, відзивався голосно, просив допомогти, але вони відлітали і не журилися ним. Часом сідав на шафі близько клітки Канарка і кликав його на розмову. Канарок дійсно відзивався і співав йому коротко, лише початок своєї пісні. Горобчик пробував повторити; виходило ні се ні те. Бувало, що заносив папірчики до своєї клітки, все отвертої, там дер їх сердито і розкидав. Потім гімнастикувався, чіплявся ніжками горішніх дротів і так висів плечима вниз, далі дзюбком тер по кількох дротах відразу, мовби грав на струнах, укінці скакав з бантини на бантину кількадесять разів. А коли йому й се знудилося, розсипав зерно з коробки в клітці або виливав воду. То був дуже непосидючий Горобчик, котрому було тісно не лише в клітці, але навіть у кімнаті.

Раз Ромко і його батько застали Горобчика при тім, як він прискав водою на себе.

— Знаєш, Ромку, ми забули йому щось дати: купіль і пісок. Адже горобці дуже радо купаються у воді й піску. Постарайся!

— Добре, я постараюся.

Се була справді велика розривка для Горобчика. Він купався дуже докладно і потім цілий мокрий сидів на сонечку у вікні та грівся. Або порпався у піску, як курка, і сідав собі на хвилину в ямці. Наймичка Гандзя дуже сердилася на нього, бо оприскував вікно і стіну й розкидав пісок. Але вона вже знала також дивну історію його життя і терпіла його збитки.

Одного дня, коли Горобчик сидів на печі, Гандзя відчинила двері, що вели у кухню, і почала у кімнаті вибирати з коша біллі до прання. Горобчик роздивився і — шусть до кухні! В кухні була велика пара, бо Гандзя прала. Ся пара виходила відчиненими дверима з кухні у садок. Горобчик літав по кухні, бо в парі не бачив усього добре, але як пустився трохи нижче, помітив двері і — шусть у садок! Се сталося так скоро і несподівано, що Гандзя й не помітила.

Коли Ромко вернувся зі школи і пішов подивитися до Горобчика, його вже не було. Шукав по цілій кімнаті — нічого з того, не найшов. Почав плакати. Батько старався роз-слідити, як се сталося, і здогадався цілком добре, що Горобчик утік через кухню.

Ромко мав великий жаль до Гандзі, але та ще й насварилася на нього:

— Щось таке! Якби індик пропав, не кажу, але за горобцем жалувати! Тільки дармо сім'я їв та смітив!

Ромко не втихомирювався і нарікав перед татом:

— Чого він утікав? Адже йому було добре.

— Бо кожному воля дорога.

— Чому ж Канарок не утікав, коли ще не був сліпий?

— Бо Канарки з діда-прадіда невільники, в неволі родяться і вмирають. В тепліших краях вони свободні, як горобчики, а в нас вони хатні невільники для нашої потіхи. Врешті, чи ти думаєш, що Канарок не утік би, якби міг? Наш ні, бо вже нещасний сліпець, а кождий інший утік би. Загинув би взимі, інші пташки закливали би його, але полетів би. Неволі ніхто не терпить.

— Що ж Зося скаже?

— Ано! Коли приїде до нас на вакації, скажемо їй всю правду, а писати їй про се не треба.

Ромко не дуже тим потішився, але до Зосиної фотографії промовив:

— Ти, Зосю, не плач! Горобчикові добре. Він дуже бажав волі...

III

Коли Горобчик вилетів у садок, то аж забувся з радості. Сам не знав, що має робити. Але побачив громаду інших горобчиків, кинувся між них і з утіхи так потурбував якогось товариша, що той не знав, що й думати. І інші налякалися. Не диво, тамті набідилися цілу зиму і тепер ще не мали що доброго попоїсти, а сей гайдамака два місяці їв, як пан і дармував. Силу мав більшу, як інші. Однак по хвилині вже зміркували горобці, що він так лише, з буйності, вирвав товаришеві кілька пер і гратися хоче. Чогось він у садку не почував себе добре, вискочив на галузку і кликнув: "Гей, за мною, в поле!"

Певна річ, що так сказав по-гороб'ячому, бо всі послухали його і цілим стадом полетіли за ним недалеко в поле. Над потоком були корчі

всякі: і верболозу, і тернини, що вже цвіла біло-біленько, а ще листя не мала. Травичка вже починала зеленітися, а коло води була вже й зовсім зелена. Тут і жовті квітки лоташу уже цвіли. Але так навкруги то ще було пусто, тільки загони озимини зеленілися, як довгі і широкі зелені стяжки. Дальше на ниві орав селянин і покрикував на коні. Крім нього було ще чути тільки жайворонків, що поділили землю й небо між себе, і кождий співав над своєю ріллею. І в отсей спокійний закуток над потоком впали цілою громадою горобці, з великим вереском обсіли кілька корчів і почали так гратися, що не знати, як вони поміж густими галузками могли себе наздогонювати і не вибили собі очей. Такого крику наробили, як часом діти у школі, коли учителя нема. Потім трохи втихомирилися, посідали на галузках проти сонця і почали щебетати хором. Найголосніше і найкраще співав Зосин Горобчик, бо він учився у Канарка, і хоч голосу не мав, але школу мав.

Горобці співали:

Радуймося, веселімся, Бо іде весна! Цвірінь! Заспіваймо, не журімся!
Наша пісня хоч не красна, Але голосна! Цвірінь! Жив, жив!

Як настане днинка ясна, Воля пахне нам. Цвірінь! Бо то доленька
нешасна — Жити в клітці у неволі На втіху панам. Цвірінь! Жив! жив!

Наша втіха тут, на полі, Не в тісних хатах. Цвірінь! Чи в достатках, чи
в неволі, Жити і вмирать на волі, Як свободний птах! Цвірінь! Жив! жив!

Ніхто не присяг би, чи слова гороб'ячої пісні були такі самі, бо чоловікові дуже важко зрозуміти мову горобців, але можна би присягнути, що вони справді співали про волю і незалежне життя. Се було видно по тім, що й найбільші поміж ними збиточники сиділи спокійно на галузках і підтягали своїми голосами, який хто мав. Не збитками, а співом про свободу вітали вони ясну весну, величали поле і тепле сонце. Дуже гарно співали горобці. Слухав їх радо навіть жайворонок, що злетів

з-під неба на землю,— сам співак неабиякий, тільки що до гуртового співу не при звичаєний.

Раптом хор затих, як би хто втяв. Понад корчами шмигнув несподівано і скоро, як стріла, малий яструб, захопив одного горобчика і відлетів. Усі горобці забилися в корчі і оторопіли. Зосин Горобчик аж на землю впав. Тяжкий був, добре відгодований, і тому не такий звичний, як інші. Але він найскорше опам'ятався; із землі розглянувся по небі, підлетів на корч і сказав твердо:

— Все одно! Краще тут загинути, як у клітці! Є такі, що й нас бояться. Співаймо!

— А яструба не видно? — питалися товариші з корчів.

— Нехай він пропаде! Годі все ворога лякатися і не жити по-своєму! Співаймо далі!

Щось таке мусив Зосин Горобчик сказати, бо товариші повискакували на вершки корчів і знову щебетали довго і весело. І коли так Горобчик співав у громаді, помітив він на сусідній галузці дуже гарну панночку Горобчинську, а коло неї старого Горобія, що зовсім не дбав про спів, лише шептав щось Горобчинській до уха. А та панночка то була така красавиця, що не знати, в кого вона вдалася. Ціла сіра, як попіл, а звинна, як ластівка. Вона все відхилювалася від старого Горобія, а той не давав їй спокою.

Зосин Горобчик раптом замовк, прискочив до Горобія і як скрикну по-гороб'ячому:

— Вступишся чи ні, ти, старий дурню!

— Ов!— відповів старий Горобій.— А ти звідки взявся, паничу товстопузий? Думаєш, що як перстень носиш на нозі, то ти вже пан над панами?

Горобчик не відповів уже, бо така злість напала його, що він аж стріпотав крильми, не підлітаючи, і скочив на старого з такою силою, що інші горобці напудилися його, мов яструба, але не втекли, тільки дивилися на поєдинок. Почалася завзята бійка, спершу на галузках, потім на землі. Там така бійка була, що аж пір'я з обох летіло. Тягали себе дзюбками і били, аж засапалися. Нарешті Зосин Горобчик так вготив Горобія дзюбком під саме око, що йому в голові закрутилося і він чимскорше вилетів на високу вербу, де сиділо кілька товаришів. Громада розбилася на гуртки, а дехто й відлетів за обідом.

Панна Горобчинська сиділа на галузці і ждала. До неї прилетів Горобчик, бундючний, з нашорошеним пір'ям, з хвостиком, задертим угору, і спитався:

— Ну, як гадаєш?

А панна Горобчинська дуже засоромилася і відповіла тихенько:

— Я вас дуже люблю, бо ви дуже сильні.

Так Зосин Горобчик відразу освідчився і женився — і був дуже рад, бо такої жінки, як він, ніхто не мав. Дуже собі вподобав її, махав хвостиком безнастанно, а вона лише чепурилася і поправляла на собі пір'ячко, бо хотіла бути ще краща, як була.

Потім Горобчиха кликнула:

— Летім шукати гнізда!

Горобчик був цікавий, куди вона його заведе, а вона полетіла просто у Ромків садок. Щоправда, тут було кілька старих дуплавих груш, де було повно гнізд, були різні піддашшя і сховки — для горобців прекрасне місце. Все-таки Горобчик зчудувався, коли пізнав дім, звідки втік. Побачив Ромка, що з Асом і Трапом бігав по стежці. Пізнав і Ганд-зю, що копала грядки. Все те його тішило і zarazом засмутило, бо нагадало йому смачне зерно в клітці, а він зголоднів.

Злетів із жінкою на сміття, і обоє почали шукати їди. Найшли якусь зварену моркву, але вже була зігнила і не смакувала. Скоштували потім пупляшків з дерева — також не були добрі. Походили хвилину поміж курми, не найшли нічого. Аж коло стодоли найшли кілька зерен. Не дуже ситі, але й не голодні, злетіли на стару грушу. І тут уже Горобчиха завела чоловіка просто до гнізда. Видко, вона вже тут мешкала, бо сама перша залізла в діру, а він сидів близько на галузці і приглядався. Жінка винесла з гнізда листок, потім патичок, якийсь гнилий мох, грубу соломку і все те викинула. Горобчик хотів допомогти, злетів на смітник і приніс кусень паперу.

— А ти що? — крикнула жінка і сама злетіла на смітник. Там було пір'я з курчат.— Отеє носи! — сказала до чоловіка, і він послухав. Підвечір було вже гніздо готове, не дуже гарне, але м'яке і тепле.

А потім прийшла служба: то Горобчиха сиділа на яєчках, то він — і се було дуже прикро. Часом вона забавилася кілька годин — і він нудився у темній норі. На минуточку вилазив із гнізда і бачив, як Гандзя ставила якогось страхопуда на грядках; потім знов залазив і вигрівав свої молоді. Але він був справедливий горобець і не дуже нарікав, бо жінка все довше сиділа на яєчках і мусила чей же також вилітати за їдою. Потім прийшли діти: четверо нараз, такі гарні, з жовтими заїдами від вуха до уха. Жінка казала, що ніхто в світі не має таких красних і розумних дітей, як вона, і що вони в тата вдалися. Горобчик був гордий зі своїх дітей. Поки що вони тільки їли пажерливо гусенички і комахи, всі відразу простягали голови і шийки, пищали та отвирали широко роти, коли їм тато або мама приносили їсти. В короткім часі вони були вже такі товстенькі, як

пампушечки, уже й пір'ячко почало наростати, коли тут і склалося нещастя.

На грядках, що засіяла Гандзя коло страхопуда, Горобчик попоїв собі добре маку, скуштував молодії розсади чи салати, закусив якимось хрущиком і, веселий, вилетів на грушу, коли дивиться: на дерево лізе страшний котисько з троякою мастею: жовтою, чорною і білою. То була сусідова кітка Мурка, страшна розбійниця, що ходила по всіх садах за пташками, а не раз і в поле забігала та ловила молодих зайчиків. Вона лізла помалу і, оглядаючись по віднозі грушки, здержалася над самим гніздом і заглянула у дучу. Гороб'ята запищали.

— Спасайся! — крикнув Горобчик несамовитим голосом до жінки і почав літати понад кіткою, щоб її відвести від гнізда. При тім пищав так, як його діти. Кітка оглянулася за ним кілька разів, присіла, нахилилася і запхала лапу у гніздо. Там щось запищало — і по хвилині на кігтях кітки явився маленький товстий горобчик, затріпався і щез в острих зубах звіра.

За ним другий, третій і четвертий — тільки хруснули в зубах — та й вже по дітях!

Горобчик сидів на сусіднім дереві як без душі і тільки чудувався, чому спритний звір не витяг із гнізда його жінки, — коли саме вона звідкись надлетіла. Почалася між ними якась дуже прикра розмова, потім сварка, мабуть, за плитке і низьке гніздо і недогляд дітей; Горобчик кинувся на жінку, побив її, вона утекла в корч бозу, він і там найшов її, сіпав за пір'я на голові і шиї, тягав по галузках, — потім утомився, махнув крильми і з гнівом у серці вилетів на яб-лінку. Сів там і дивився, що жінка робить. Кітки вже не було на грушці. Жінка залізла у гніздо, вилетіла, присіла на найближчій галузці і засумувала. Може, й плакала по-го-роблячи, тільки ми того плачу не розуміємо і не чуємо.

Горобчик відвернувся від жінки, підлетів вище на яблін-ку і звідтам побачив, як під дахом дому гніздилися спокійно його товариші. Понаходили собі там якісь сховки і могли сміятися зі всіх котів на світі — туди жоден не залізе. "Отеє розумні!" — погадав собі, злетів на ринву, з ринви під дах, розглянувся тут і в мурі побачив прекрасне місце на гніздо, затишне і цілком безпечне. Посидів там добру хвилину, бо сонце дуже гріло, потім збудився і знов думав про своє горе. Жаль йому стало жінки. Вона молода і дурна, але й він не мудрий, коли на таке плитке гніздо згодився, що кіт лапою може писклята витягати. Чому ж не відрадив? От що значить виховуватися у клітці і не мати досвіду.

Полетів на свою грушку, роздивився — жінки не було. Почав шукати її по цілім садку — пропала, як камінь у воді! Були інші самички, але такої красавиці, як вона, не було. Очевидно, образилася і покинула його. Сю ніч ночував Горобчик сам у тім місці під дахом, що найшов собі. На другий день ще сонце не зійшло і в цілім домі всі спали, ще когут у темнім курнику думав, що то ніч, і піяв, як Горобчик пустився знову шукати своєї жінки. Літав до полудня, обшукав усі знакомі сади, дахи і стріхи, був і на полі — пропала жінка, та й годі! Пополудні занадто було гаряче, він присів на стодолі в селі і задумався. Сидить, сердега, і куняє, коли тут зі стропу стодолі вилазить знана відьма, стара Врублевська, брудна і немита, з обдертим хвостом, із рапа-вими ногами і заваленим животом. Горобчик аж злякався.

— Ти сам? — спиталася Врублевська.

— Сам.

— Чому?

— А ти сама? — спитався Горобчик.

— Сама.

— Чому?

Врублевська ні з того ні з сего, хоч її ніхто не питає, почала Горобчикові оповідати, що вона вдова, що її чоловіка з'їла ласичка і при тім їй хвіст обдерла, але вона ще не така стара, як виглядає: мала досі всего сорок троє дітей — то не багато. Ноги у неї рапаві від калюжі, в якій передовчера купалася, а живіт заваланий, бо обідала сьогодні у свинськім кориті. Проте вона ще жвава і має прекрасне гніздечко; до того, знає, де в stodolі готове зерно. А найважливіше те, що вона шляхтянка.

Горобчик слухав-слухав, дивився на стару спідлоба, вкінці дався підмовити, заглянув у гніздо Врублевської, але як побачив те "шляхетське" господарство, утік, як перед яструбом, наполоханий і сердитий сам на себе. Заночував на липі і довго вніч думав про свою втрату, про свою красавицю жінку.

Ще перед сходом сонця Горобчик обчистив собі крила, живіт, ноги, обтер дзьоб об галузку — і полетів просто до гнізда під дахом, що вчора собі вибрав. Прилітає, а там сидить його жінка зі старим Горобієм. Присів на ринві і кричить до жінки:

— А то що?

— А так! — відповіла красавиця, а Горобій підняв голову.

— Як? — питався Горобчик.

— Я тебе не люблю, бо ти дуже сильний. Здається, що сказано йому так гороб'ячою мовою, бо ані

думала рушатися з гнізда. По тім щось шепнула Горобієві, той вилетів на ринву і так нагло кинувся на Горобчика, що він упав в отвір ринви, куди в дощ вода спливає, там стріпався, не міг піднятися вгору, зсунувся

вниз і вилетів долішнім отвором. Се була діра така страшна, темна і довга — Горобчик гадав, що їй кінця не буде. Бог милував, не дав йому марно загинути.

Але вже на дах не вилітав — відхотілося. Полетів у садок, усів собі на вишні і дивився, що навкруги діється. Ганд-зя саме прогнала ціле стадо горобців із грядок і щось дуже страшне говорила:

— Чекайте, драби, попам'ятаєте ви мене! Я вже маю на вас спосіб!

Горобчик думав, що вона, може, буде стріляти, а вона вернулася додому і принесла звідтам сито — з чим? З пшеницею! прекрасною пшеницею! — се Горобчик добре бачив. Принесла, посипала по стежці і пішла собі.

— Гур-ра! отее раз Гандзя! дай їй, боже, здоровля!

Горобчик із журби й досади ще не снідав і прожогом кинувся на пшеницю. За ним — ціле стадо товаришів. Горобчик ликнув одне зерно — воно було мокре — і здержався: якийсь дивний смак мало. З'їв друге — такий самий смак. Але їли товариші, їв і він. При послідніх зернах кілька товаришів побилося. Потім ціла громада злетіла на оріх, під яким стояла лавка і стіл, а навкруги місце без трави, висипане піском.

Горобчик сів собі на галузку і хотів заспівати. Вийшло щось таке зовсім не гороб'яче, як би голос захрип. Дивиться, а один із товаришів — беркиць із галузки на землю! Ов, а се що? Ба, потім другий, третій, четвертий — падуть на землю, як сливки восени. Чує Горобчик, що й йому в голові крутиться, сон морить його, чогось йому недобре, млісно, сили покидають,— не знати як і коли, він також упав на землю. Добре, що на галуззях не потовкся.

Небавом надійшла Гандзя і аж скрикнула з радості:

— А ви, п'яниці! То ви й до горівки цікаві? Попилися, як на празнику. Добре вам так, злодії! Я не для вас сію!

І .почала п'яних горобців скидати у запаску. Начислила вже п'ятнадцять, а при шістнадцятім здивувалася: Ромків Горобчик із перстенцем!

— А дивися на дармоїда! І він тут! Ну, тобі дарую життя, віддам паничеві, але іншим смерть зроблю, щоби не знати що!

Вернулася до кухні, положила Горобчика у клітку, зачинила її, а з рештою горобців вийшла у сіни.

Горобчик спав і не чув нічого. Минуло полудне, і вечір прийшов, а він усе ще спав. Лежав перевернений, мов неживий. Тільки вночі збудився і здивувався, де він є. Місяць світив у вікно — і він зміркував, що сидить у клітці. Але ціле тіло боліло його, очі злипалися самі — і він лише стільки сили найшов у собі, що вискочив на бантину,— і знову заснув.

Рано прийшов Ромко дати Канаркові свіжої води і насіння. Дивиться і очам своїм не вірить: у клітці сидить Зосин Горобчик із перстенцем! Побіг до кухні:

— Гандзю, звідки взявся Горобчик?

— Ну,— відповіла Гандзя гордо,— ти нарікав, що він через мене втік, а я його зловила.

На те надійшла мама. Було багато сміху й оповідання. Ромко був дуже радий, тільки хотів іще знати, що Гандзя зробила з тамтими горобцями,— дуже жалував їх. Але Гандзя не сказала, що зробила, тільки заглузувала собі:

— Ага! Легко то сказати, що пташки не орють, не сіють, а все ж бог за них "дбає, і вони мають що їсти. Поздихали би, як мухи восени, якби люди не сіяли для них.

— Воно правда,— сказала Ромкова мама,— але чим же бідні пташки будуть орати і що будуть сіяти? Вони ж не мають способу. А за шкоду, що зроблять, відплачуються.

Ромко слухав розмови і мав великий жаль до наймички, що вона така без серця. Вона дуже недобра, ріже кури і анітрохи не плаче! Просто дивитися не можна. Ромко через те не їсть ніколи курячого м'яса. Але добре, що хоч не вбила Зосиного Горобчика, Зося буде тішитися. Вона й не знає, що Горобчик утік і найшовся. Тепер уже клітка буде все замкнена, Горобчик не втече.

IV

Зближалися вакації.

Професор Антонів просив у листі найти йому хату для цілої родини, бо хоче приїхати відпочивати. Ромків тато відповів, що і в нього місце найдеться, не треба наймати хати. І йому буде приємно мати гостей, і Ромко буде мати товариство, то він сам, однак, і нудиться. Стало на тім, що Антонів із родиною мав приїхати до них.

І приїхали. Було їх четверо: професор і його жінка, Зося і її чотирилітній братчик Генко. Ромко був на подвір'ї, як заїхав віз із ними.

Старші віталися, Генко держався мами за спідницю, а Зося відразу побігла до Ромка, обняла його за шию, поцілувала і перше, що сказала, було:

— А Горобчик є?

— Є! — відповів Ромко.— Зараз тобі покажу.

І обоє пішли просто до Горобчика. То була для них перша і найважливіша справа. Горобчик сидів собі спокійно у клітці і лущив насіння, коли двері відчинилися і Зося кликнула: "Хлопчику-Горобчику!" Горобчик оглянувся, нахилив головку то сюди, то туди і далі їв насіння. Мабуть, забув уже Зося. Як же ж і пам'ятати всіх, коли життя таке багате на пригоди.

Ромко зняв клітку із стіни і поставив на відчинене вікно. Горобчик стрепенувся і кинувся до дротів.

— Нічого з того! Не втечеш! — сказав Ромко і почав Зосі оповідати, як Горобчик утік і найшовся.

Надійшов професор із жінкою. І вони хотіли відвідати Горобчика. Він глянув на них, але потім відвернувся і дивився у садок. Там було так гарно, так гарно! Там були уже зрілі черешні, і соняшники, і цукровий горох, і головки маку— самі такі ласощі, що кожному горобцеві рай на ціле літо. І сонце так гріло, і пісок був такий гарний порпатися, і коло керниці можна було скупатися. А найважливіше — можна було собі політати куди хоч. Тим часом клітка не пускала.

Професор заглянув і до другої клітки на стіні. Канарок сидів смутний і тільки тріскав часом дзюбком якимось так, як би зерно лущив.

— Що йому є? — спитав професор.

— Він сліпий і, мабуть, хорий від кількох днів; не хоче їсти, не співає. Старий уже.

— Сліпий? — здивувався професор і придивився ближче.— Справді, сліпий! Бідний Канарок!

— Ой бідний! — відповів Канарок по-своєму так, як би розумів чоловіка.

Може, був би собі Канарок довше поговорив із Ромком, котрого голос чув щодня, але Ромко не мав нині часу, бо Зося потягла його до своєї ляльки, що привезла з собою. Лялька була прекрасна, одягнена у народний стрій, замикала очі і говорила "мама". Се дуже дивувало Ромка, і він хотів знати, звідки голос іде. Коли б так лялька була його, він був би зараз розібрав її і пошукав усередині за машинкою, що говорила, але лялька не була його, і подивитися всередину було годі. Ромко мав також чим похвалитися: він мав від двох років цілий самохід із круглою кермою напереді. Одно лише було не вигідно, що той самохід сам не ходив, тільки треба було його тягнути. Але се нічого. Коли Зося сіла з лялькою у самохід, Ромко почав його тягнути по доріжці в саду, то аж вітер шумів. Ас і Трап бігли і гавкали, а Зося кричала так, аж її мама вибігла подивитися, що за причина. За мамою вибіг професор, потім Ромків тато і мама, і всі дивилися на веселе товариство.

— Бавляться, як би знали вже цілі літа! — замітив професор.

А Ромкова мама сказала:

— Чи ви бачите, які вони обоє красні?

Справді, діти були дуже красні: він чорнявий і з чорними очима, а вона білява, з підтятим волоссям і з синіми очима. Обоє рум'яні, як яблочка, і жваві, як вивірки.

Професор не втерпів, приніс свій фотографічний прилад і незаметно зробив знімку у хвилині, як Ромко здержав самохід і Ас і Трап з великої утіхи гавкали.

Пополудні побачив Ромко, що професор уміє не лише фотографувати, але й інші штуки. Помішав карти, казав Ромкові запам'ятати одну, сам не

дивився, перекинув карти ще раз і потім показав ту саму, що Ромко вибрав. Або мав корону в руці, і вона десь зчезла; а потім найшлася в кишені Ромка. Крім того, професор знав багато байок, привіз для Ромка кільканадцять книжочок з образками, сам бігав із дітьми по саду, як хлопець, ходив зі всіми купатися, зробив раз-два млинок на потоці — одним словом, Ромко сам не знав, коли той вечір узявся, так скоро йому і всім день минув. Ніхто й не згадав про Горобчика.

Ся ніч, що прийшла, була дуже темна. Збиралися хмари з цілого світу, збігалися над горами і селом, в надранок почало блискати і гриміти, і пустився великий дощ. Шуміли дерева в саду, і шумів дощ, падаючи на дах.

Канарок не спав. Він як зіскочив на дно клітки, так уже не мав сили підлетіти на бантину, опустив крильця і слухав шуму. Сей шум спершу не був такий сильний, але щораз наближувався і вкінці став такий голосний, як би тисячі млинків мололи каву. Канарок не міг усидіти і заспівав. Не голосно, бо вже сили не мав, але ще уривками повторив свою пісню тихо, тихенько, щораз тихше, вкінці тільки дзюбком рушав, і примкнув сліпі очі.

Надворі світало. Дощ перестав падати. Із-за гори вийшло рожеве сонечко і кинуло проміння просто на клітку Канарка. Він лежав уже без життя на дні клітки, перевернувся на бік, простяг ніжки — помер тихенько над ранок, перед сходом сонця.

Коли Ромко прийшов уполудне до його клітки, аж заплакав із жалю. Зараз дав знати усім, що Канарок уже вмер. Усі, як були, жалували його, всі оглядали його, навіть сердита Гандзя сплакнула, та вже ніхто не поміг йому встати. Він лежав на долоні Ромка і був байдужий на всі жалі.

— Діти, поховайте його красно в землю! — сказав професор.

— Добре! — відповіла Зося, котрій се подобалося. Діти найшли порожню коробку з тютюну, положили у ній

Канарка і всі троє — Ромко, Зося і Генко — пішли у сад і там далеко, аж між ялицями, у кутку, найшли гарне місце на могилу. Викопали ямку, вложили Канарка, засипали землею, Ромко співав, як на похоронах, Зося принесла квітку і поклала на могилу — дуже гарний похорон мав Канарок.

Потім діти побігли додому, а у сад прилетіло під вечір ціле стадо пташок: щигликів, чижів, синиць, горобців, ластівок і інших; вони посідали на дерева над могилою Канарка і почали справляти свої поминки по нім. Щебетали хором довго, і красно, і жалібно. Сиділи спокійно і поважно на галузках, дивилися на могилку і співали:

Нема, нема вже співака на світі, Що бистрі крила мав і не літав, Що все життя своє, взимі і вліті, байдужим людям пісні щебетав.

У клітці виріс і помер в неволі, не бачив сонечка і ясних нив, не був у лісі, не бував по полі і цілий вік узаперті проснив.

У сій тюрмі одну лиш мав розраду: широку пісню туги й самоти; Все ждав на волю, друзів і громаду — Аж ось прийшлося в темний гріб лягти.

І вже не вилетить з тісної ями, Не защебече із цілих грудей, Лиш наша пісня задзвенить гаями Про співака, невольника людей...

Дуже красно пом'янули пташки покійного старого співака. Професор, що перше бачив похорони, а потім слухав пісні пташок, хоч не розумів їх мови, але серцем відчував те, про що вони співали. І те, що відчував, переклав на людську мову і так уложив собі в думці пісню, однакову і для пташок, і для людей, бо всім однаково миле життя, хоч воно часом таке сумне...

Коли пташки відлетіли, професор пішов шукати дітей. Хотів їм оповісти, про що співали пташки. Але діти самі надійшли. Професор

бачив здалека, що вони несли клітку з Горобчиком, отже, станув і дивився, що вони будуть робити.

Діти повісили клітку на дереві в тіні. Зося кинула Горобчикові кілька черешень. Однак він черешень не рушав, тільки скакав безустанку, чіплявся дротів, бив дзюбком по них — не мав спокою ні хвилини.

— Чому він не хоче черешень? — питалася Зося.

— Не хоче сидіти в клітці,— відповів Ромко.

— Тут йому ліпше, як на вікні.

— Все одно вилетіти не може. Якби тебе так хто замкнув, як бідного Канарка, на ціле життя?

— Ну то пустім його, нехай собі летить!

— А тато не буде кричати?

— Я спитаю.

Тато був недалеко. Він згодився, щоби Горобчика пустили на волю. Тільки казав почекати, бо хотів принести прилад для фотографування. За хвилинку ніс уже тато прилад, Генко двигав триніжок, а Ас мав у писку чорне сукно, котрим фотограф накриває себе і прилад. Тільки Трап не ніс нічого.

Умовилися, що професор відфотографує діти в тій хвилині, як вони будуть випускати Горобчика на волю. Зося й Ромко сиділи на лавці і держали клітку; коло них з одного боку сидів Ас, а з другого Трап.

— Ну, Зосю, я готов, — сказав професор.— А чи не будеш плакати за Горобчиком, коли його випустиш?

— Ні, не буду. Він не хоче в клітці сидіти. Мучиться.

— То добре. А ти, Ромку, як гадаєш?

— Треба його пустити.

— Гарно! Отже, уважайте! Як я скажу раз, два, три, ви на слово три відчиніть дверці клітки.

Дверці відчинилися. Горобчик станув на бантині і здивувався. Чи справді? Потім скочив в отвір, розглянувся — і — фур-р! — полетів. У тій хвилині професор сфотографував Зосю, і Ромка, і клітку, Аса, і Трапа, і дерево, і Горобчика у повітрі. Тут і Генко стояв збоку з піднятими угору руками, як би хотів ловити Горобчика.

На другий день образок був уже готовий. Дуже гарно вдався. Всі на образку дивилися за Горобчиком і такі були раді, як би не знати яке добро зробили. Професор підписав один образок словами: "На волю" — і дав Ромкові на пам'ятку.

Горобчик не зараз відлетів з того місця. Кілька днів бачили його то тут, то там,— по перстені пізнавали його. Він і не боявся дуже людей. їв зерно, що йому сипали, і дивився на дітей якось дуже приємно, як би хотів заговорити. Потім кудись відлетів — і вже його ніколи не бачили.

А по вакаціях і Ромко виїхав до гімназії. Він мешкав у професора, бавився з Зосею, і вони не раз згадували Горобчика.

14 січня, 1922